

В. В. Ходзицька

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ, Україна, valentinakneu@yahoo.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2734-763X>

**РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР:
ГЕНЕЗИС НАУКОВИХ ПІДХОДІВ**

Анотація. У статті проаналізовано еволюцію корпоративних організаційних форм. Зазначено, що з появою в економічній практиці перших корпоративних форм бізнесу питання ефективності їх функціонування завжди було предметом ґрунтовних наукових досліджень. Наголошено, що корпорація як соціально-економічний феномен розглядається з двох різних позицій: професійної спілки або спільноти людей, пов'язаних становими інтересами, та організації, створеної відповідно до відображених у статуті інтересів групи осіб, котрі виступають засновниками, співвласниками чи акціонерами. Будь-яка акціонерна компанія є корпорацією, об'єднанням власників із метою ведення спільної справи, зокрема, для отримання доходу. Підкреслено, що завдяки колективному прийняттю рішень та розподілу функцій власності й управління, можливості нагромадження капіталів і вилучення будь-яким власником своєї частки шляхом продажу її третім особам, залученню накопичень через розміщення акцій на фондовому ринку корпорація є найпоширенішою організаційною формою господарювання, що домінує в індустріальній та постіндустріальній економіках, а корпоративна власність – найпопулярнішим проявом відносин власності.

Ключові слова: корпоративні форми, фінансове управління, формування та розвиток теорії корпоративних структур, управління капіталом, глобалізація фінансового сектору, інтеграція фінансових ринків, транснаціональні фінансові конгломерати.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 11.

Valentyna Khodzitskaya

Ph. D. (Economics), Associate Professor, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine, valentinakneu@yahoo.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2734-763X>

**DEVELOPMENT OF CORPORATE STRUCTURES:
GENESIS OF SCIENTIFIC APPROACHES**

Abstract. The article deals with the concept of corporation as a form of business organization with the passage of time. The basic notion of corporation appeared in the times of ancient Roman civilization and still denotes the existence of a number of different entrepreneurial, professional and other types of associations. In modern economic literature, the corporation is considered to be a general economic system that has a significant potential for internal structuring, the results of which become subordinated systemic formations of various purposes: food, investment, marketing, information, and innovation. The problem of economic nature of corporate ownership was first considered in the scientific works by the classical school representatives of political economy A. Smith, D. Ricardo, J.S. Mill and other scientists. According to the research carried out, the advantages of corporate management are identified, namely: share capital contributes to the establishment of a flexible system of industrial and economic relations; the mechanism

© Ходзицька В. В., 2019

of operative mobilization of large-scale investments and regular receiving of income in the form of dividends is created, etc. However, along with the benefits of the corporate form of entrepreneurship, a number of disadvantages are identified, in particular greater control by the government, higher taxes per unit of profit: first corporate income tax and then dividends tax of shareholders at their payment are paid and others. It is substantiated that modern conditions of development of the world economy are aimed at creating a global economy that would be able to work as a unified system, which became the basis for the emergence of the transnationalization concept.

Keywords: corporate forms, financial management, formation and development of the theory of corporate structures, capital management, globalization of the financial sector, integration of financial markets, transnational financial conglomerates.

JEL classification: D79, G30, G39.

В. В. Ходзицкая

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения ГВУЗ “Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана”, Киев, Украина

РАЗВИТИЕ КОРПОРАТИВНЫХ СТРУКТУР: ГЕНЕЗИС НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ

Аннотация. В статье проанализирована эволюция корпоративных организационных форм. Отмечено, что с появлением в экономической практике первых корпоративных форм бизнеса вопрос эффективности их функционирования всегда был предметом основательных научных исследований. Акцентировано, что корпорация как социально-экономический феномен рассматривается с двух разных позиций: профессионального союза или сообщества людей, связанных сословными интересами, и организации, созданной в соответствии с отраженными в уставе интересами группы лиц, выступающих учредителями, совладельцами либо акционерами. Любая акционерная компания является корпорацией, объединением собственников с целью ведения общего дела, в частности, для получения дохода. Подчеркнуто, что благодаря коллективному принятию решений и распределению функций собственности и управления, возможности накопления капиталов и изъятия любым владельцем своей доли путем продажи ее третьим лицам, привлечению накопленный посредством размещения акций на фондовом рынке корпорация является наиболее распространенной организационной формой хозяйствования, доминирующей в индустриальной и постиндустриальной экономиках, а корпоративная собственность – самым популярным проявлением отношений собственности.

Ключевые слова: корпоративные формы, финансовое управление, формирование и развитие теории корпоративных структур, управление капиталом, глобализация финансового сектора, интеграция финансовых рынков, транснациональные финансовые конгломераты.

В умовах глобалізації, посилення конкурентної боротьби й наростання кризових явищ трансформуються та ускладнюються проблеми, пов'язані з управлінням бізнесом. На зламі ХХ і ХХІ століть корпоративна форма організації бізнесу набула поширення як найбільш ефективна й прогресивна, що становить економічне підґрунтя розвинутих країн та визначає їх конкурентоспроможність на світовому ринку. Тому сучасну економіку наразі називають корпоративною.

Корпорація – це інституційно автономний суб'єкт економіки, котрий реалізує функцію матеріального виробництва. На сучасному етапі розвитку господарських відносин в Україні більшість корпорацій існує у вигляді окремих акціонерних товариств, холдингів, бізнес-груп та інших формальних і неформальних об'єднань. Корпорації істотно впливають на стан світових ринків, на процес формування вартості товарів у національних економіках, оскільки мають можливість розміщувати виробництво на територіях інших країн. Вони використовують їхні переваги, зменшуючи тим самим витрати на виробництво продукції та збільшуючи прибуток.

Метою статті є дослідження еволюції наукових підходів до сутності корпорацій і корпоративної форми організації бізнесу, переваг та недоліків корпоративних структур.

Питання теорії й практики формування та функціонування корпорацій висвітлено в працях таких зарубіжних учених, як А. Берле, Ю. Брігхем, М. Вебер, У. Вуд, М. Ерхардт, Дж. Коммонс, Дж. Кейнс, Дж. Мілль, Г. Мінс, А. Сміт, У. Труїтт [1–9]. При цьому значущість формування ефективної моделі корпоративного управління зумовила нові напрями розвитку сучасної економічної думки.

Сьогодні в Україні процес становлення цивілізованих ринкових відносин відбувається набагато повільніше, ніж їх формальне закріплення. В умовах встановлених законодавчо правил у сфері приватної власності на будь-яке майно, свободи підприємництва, взаємодії бізнесу й влади проблеми, пов'язані з економічними відносинами всередині корпорацій і між ними, з одного боку, та державою, з другого боку, залишаються актуальними, знижуючи якість корпоративного управління. Тому є потреба в узагальненні наукових підходів до визначення сутності корпорації як суб'єкта економічних відносин.

Завдяки колективному прийняттю рішень та розподілу функцій власності й управління, можливості нагромадження капіталів і вилучення будь-яким власником своєї частки шляхом продажу її третім особам, залученню накопичень через розміщення акцій на фондовому ринку корпорація є найпоширенішою організаційною формою господарювання, що домінує в індустріальній та постіндустріальній економіках, а корпоративна власність – найпопулярнішим проявом відносин власності.

Базове поняття “корпорація” з'явилося ще за часів давньоримської цивілізації й дотепер позначає існування низки різних об'єднань підприємницького, професійного та інших типів, що виникли й інституціоналізувалися в ході суспільно-економічної еволюції. Однак чіткого визначення цього поняття немає: до корпоративного сектору зазвичай відносять майже всі господарські організації на засадах членства.

Огляд фахових публікацій свідчить, що з появою в економічній практиці перших корпоративних форм бізнесу питання ефективності їх функціонування завжди було предметом ґрунтовних наукових досліджень, спрямованих головним чином на аналіз відносин між структурними елементами

корпорації, еволюцію її організаційних форм та методи взаємодії ключових зацікавлених сторін – власників, менеджерів і держави.

Теорія корпорації як одного з основних суб'єктів господарювання відображає історичну ретроспективу моделей у контексті розвитку економіки загалом. Розгляд інтересу визнаних шкіл і рухів, а також окремих учених до корпорації дає змогу окреслити методологічні засади аналізу цієї форми організації виробництва. Становлення наукових концепцій корпоративних відносин починається не в період виникнення перших корпоративних форм, а лише у XVIII ст., саме після їх активного поширення у світовій економічній практиці. Принципи корпоративної теорії формувалися в період інституціоналізації економіки, тому аналіз підприємства вперше проведено в класичних моделях корпоративного управління.

Римська передісторія не мала істотного впливу на господарські корпорації, процвітали лише релігійні й професійні об'єднання [4]. Проте вже за часів Римської республіки виник прототип державно-приватного партнерства – об'єднання відкупників, котрі з метою отримання прибутку брали в управління державне майно, виконували великі будівельні роботи тощо.

Головна подія в історії корпорацій відбулася на початку II тисячоліття нашої ери: в 1054 р. християнську церкву було поділено на Римо-католицьку на Заході з центром у Римі та Православну на Сході з центром у Константинополі. Саме ця подія, яка, на перший погляд, не має жодного стосунку до сучасних корпорацій, стала відправною точкою виникнення й розвитку капіталістичних відносин у західноєвропейських країнах. Перший важливий крок у цьому напрямку – визнання католицькою церквою права приватної власності у XII ст., котре означає право однієї особи чи групи осіб, як згодом уточнив Д. Рікардо, привласнювати собі додаткову вартість, створену роботою найманих працівників. Якщо раніше власники отримували прибуток від торгових операцій, процентний дохід від боргових зобов'язань, рентний дохід від васалів або привласнювали результати праці невольників, то в XII ст. виникло визнане суспільством право будь-яким чином привласнювати працю вільної людини в обмін на матеріальну винагороду.

Римський престол поволі відступив від низки опорних християнських догматів, прийнятих Нікейським собором у 325 р., що, власне, і спричинило розкол єдиної церкви. Підсумком нерозв'язаних суперечностей стали відомі тези М. Лютера, опубліковані в 1517 р. Так був започаткований протестантизм, котрий, на думку М. Вебера, відіграв вирішальну роль у поширенні капіталізму та становленні індустріального суспільства [3]. Зауважимо, що у Великобританії, центрі індустріального розвитку середньовічної Європи, католицизм не дістав широкого визнання, чільне місце в цій країні посіла Англіканська церква, яка теж визнала в 1563 р. право приватної власності [9].

Для появи корпорацій потрібне особливе право – відчужувати в будь-якій формі працю вільної людини, а для цього повинен передусім відбутися зсув морально-етичних підвалин суспільства, що й сталось у XII ст. за по-

середництва Римо-католицької церкви. До речі, саме цим пояснюється той факт, що корпорації найбільше поширені в країнах Північноамериканського континенту, адже прихильниками етичних засад і переконань Старого Світу була лише невелика частина емігрантів.

Корпорація як соціально-економічний феномен розглядається з двох різних позицій. По-перше, це об'єднання; професійна спілка або спільнота осіб, пов'язаних становими інтересами. Професійні спілки набули великого поширення вже в XIII–XIV століттях і досі впливають на соціально-економічне життя суспільства. Станові об'єднання (лицарство, дворянство, вищий світ, закриті клуби) були менш поширені, але теж залишили помітний слід у економічному житті середньовічного суспільства. По-друге, це організація, створена відповідно до закріплених у статуті інтересів групи осіб, котрі виступають засновниками, співвласниками чи акціонерами. По суті, будь-яка акціонерна компанія є корпорацією, об'єднанням власників із метою ведення спільної справи, зокрема, для отримання доходу.

Таке широке тлумачення цього поняття дає підстави розглядати кожне приватне підприємство як корпорацію, що властиво північноамериканському бізнесу. Однак американська правова доктрина не приймає визначення, що допускає широке трактування корпорації як будь-якої групи осіб, котрі об'єдналися для досягнення спільних цілей та діють під загальною назвою, оскільки воно однаковою мірою підходить і для партнерства, і для профспілки, й навіть держави. Закон США про бізнес-моделі корпорацій 1984 р. трактує корпорацію тільки як акціонерне товариство. У Великобританії лише корпорації володіють правами юридичної особи, тому це слово позначає не об'єднання та не спілку осіб [3]. У Західній Європі ситуація ще цікавіша: в законодавстві Франції термін “корпорація” не вживається, а в інших країнах ним, окрім акціонерних товариств, називається безліч інших організаційно-правових форм – товариства, господарські товариства та об'єднання (концерни, холдинги, асоціації тощо).

Проблеми збільшення масштабів і публічного характеру акціонерного капіталу вперше розглянуті представниками класичної школи політичної економії А. Смітом, Д. Рікардо, Дж. Міллем та ін. Провідну роль у розвитку ринкового середовища було відведено корпорації як найефективнішій формі діяльності суб'єктів господарювання. Основний напрям досліджень – з'ясування економічної природи корпоративної власності. Одним із перших про можливість фіктивного заснування компанії на принципах власності акціонера, лідерів, що намагаються зловживати своїми позиціями в акціонерних товариствах, писав А. Сміт у праці “Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй” [8]. Аналізуючи поведінку менеджерів і власників торгових компаній, учений дійшов висновку, що управління ними характеризується недбальством, оскільки працівники за характером своїх посад повинні бути більш зацікавлені в захисті власних інтересів. Проблема неконтрольованих найманих менеджерів та зловживання їх-

німи повноваженнями, сформульована А. Смітом, визначила напрями та об'єкт майбутніх досліджень [8].

Дж. Мілль у своїх "Принципах політичної економії" проводить аналіз позитивних і негативних аспектів стикової справи бізнесу, що зумовлює специфіку економічного характеру корпорації [7]. Він поєднує створення потужних великих корпоративних капіталів із підвищенням ефективності економіки загалом. На його думку, дотримання принципу прозорості створює офіційне середовище для громадського контролю з боку акціонерів і потенційних інвесторів. Вимогу оприлюднювати результати діяльності, звіти про фінансовий стан корпорацій Дж. Мілль вважає запорукою дієвого контролю та впевненості в їх стабільному розвитку. На його переконання, принцип прозорості сприяв успіху корпорацій більше, ніж можливість накопичити значний капітал акціонерними підприємствами [7, с. 251, 252].

Водночас Дж. Мілль, як і А. Сміт, вказує на очевидні недоліки корпорації, насамперед відсутність економічної зацікавленості найманого керівництва в результатах діяльності компанії. Зазначене зумовлює необхідність контролю власником дій менеджерів і формування системи обмежень із метою запобігання зловживанням, у першу чергу встановлення чітких правил для керівників та стимулів до їх виконання. Обґрунтовуючи відсутність контролю дій адміністраторів, учений порушив питання розроблення спеціальних механізмів для захисту інтересів власників корпорації. Зрозуміло, що на тому етапі розвитку економічної теорії проблеми корпоративної практики були проаналізовані переважно емпірично й несистематично, а інтерпретація основних концепцій корпоративних відносин була багатозначною та суперечливою [7].

Вагомий внесок у формування й розвиток теорії корпоративних структур зробив К. Маркс. Наведені в його працях положення про делімітацію власності капіталу та капітальної функції характеризують нові, масштабні форми організації виробництва, створили методологічне підґрунтя виокремлення основних рис корпоративної еволюції – розмежування власності й управління. Найтипівішим для акціонерної власності К. Маркс називає фактично функціонуючого капіталіста, котрий перетворився на простого менеджера, який розпоряджається капіталом населення, та на власника капіталу – чистого власника, чистого готівкового капіталіста. Підвищення соціалізації виробництва на основі корпоративної концентрації капіталів, на думку відомого німецького економіста, призводить до виникнення внутрішніх суперечностей у розвитку корпоративного капіталу. Дуалізм останнього визначає також подвійний характер адміністративної роботи в корпорації. З одного боку, керівники виконують функцію нагляду, організації й контролю діяльності компанії, з другого – поєднання та співпраці, а також оплачують продаж їхньої робочої сили. Таким чином, К. Маркс дійшов висновку про необхідність розроблення особливої системи управління капіталом власників, майже ізольованих від процесу, усунення суперечностей між приватною й колективною корпоративною формою власності в рам-

ках суспільного устрою, на його думку неможливого, що створює проблеми для розвитку корпоративної теорії та практики інституту корпоративного управління.

Ідеї та проекти К. Маркса щодо основних суперечностей корпоративізму були розвинені Р. Гільфердінгом, який приділяв велику увагу аналізу функціонування корпорацій. Вивчаючи особливості корпоративної форми бізнесу, вчений виокремив найважливіші фактори корпоративної еволюції, котрі визначають характеристики її організації та управління, а саме мету (легкість залучення капіталу, можливість накопичення) й суб'єктивність (ступінь інтересу до діяльності керуючої компанії, спроби отримати контроль над корпорацією). Р. Гільфердінг обґрунтував думку, що без політичної економії та аналізу специфічних рис корпоративної форми бізнесу неможливо з'ясувати її характер і реалізувати економічні вигоди [10].

Головною особливістю корпоративного капіталу, на думку Р. Гільфердінга, є звільнення промислового капіталу від функцій промислового підприємця. Велике значення для розвитку корпоративної теорії має сформульоване ним положення, що акціонерний капітал належить компанії, а не окремим акціонерам, тому останні не мають права на його відчуження. Праця Р. Гільфердінга “Фінансовий капітал. Новітня фаза в розвитку капіталізму” мала великий вплив на розвиток наукових концепцій з окресленої проблематики в Україні на зламі ХІХ і ХХ століть.

У той період дослідження були переважно присвячені забезпеченню ефективного функціонування компаній за стрімкого поширення корпоративного підприємництва. Саме тоді сформувалися нові методологічні підходи неокласичної, кейнсіанської, інституційної теорій, у яких розглядаються питання результативної організації та діяльності корпорацій із урахуванням різних чинників. Спільним для більшості цих підходів є суперечність між колективною формою й приватним характером корпоративної власності, що зумовлює потребу в дослідженні синергізму корпоративних утворень. Саме наприкінці ХІХ ст. у економічній літературі з'являється новий об'єкт наукового аналізу – найманий менеджер із необхідними навичками та кваліфікацією, котрий виконує функції управління капіталом корпорації.

В рамках неокласичної школи її засновник А. Маршалл глибоко проаналізував проблему формування корпорації. У своїй монументальній праці “Принципи економіки” вчений розвиває підходи до визначення природи й ролі масштабного виробництва, що може бути досягнуте лише за рахунок використання потенціалу корпорацій. Він звертає увагу на основні переваги такого виробництва, передусім у сфері кваліфікації працівників, техніки та сировини. Згодом А. Маршалл порушив питання розбіжностей у інтересах керівництва й акціонерів корпорацій. Учений виокремив три форми корпоративної організації: акціонерні товариства, державні корпорації та кооперативні об'єднання, спільною рисою яких є розмежування функцій управління капіталом і власності на нього.

Нові тенденції світової економіки в другій третині ХХ ст. спричинили появу інших теоретичних підходів до аналізу організаційного й управлінського процесів. Розкриттю економічного характеру корпорацій значною мірою сприяли інституційні підходи економічної теорії фірми Р. Коуза, викладені в його праці “Природа фірми” [11], а також їх розвиток А. Алчіаном, Г. Демсецом, Г. Саймоном та ін. На відміну від неокласичної теорії фірми, що ґрунтується на припущенні про раціональне прийняття рішень, у теорії Р. Коуза наголос робиться на розгляді передумов аналізу поведінки компанії на ринку – обмеженої раціональності, невизначеності, складнішої внутрішньої структури. Важливу роль відіграла теорія істотних операційних витрат Р. Коуза. Він є автором концепції трансакційних витрат, які виникають унаслідок недосконалих відносин власності й неповної інформації, а також сформулював проблему, котру згодом покладено в основу теорії асиметричної інформації про діяльність корпорації. Важливим аспектом трансакційної теорії фірми є уникнення ситуації раціональної, або, за визначенням ученого, опортуністичної, поведінки суб’єктів господарювання. Ця поведінка пов’язана зі спробою окремих суб’єктів реалізувати власні економічні інтереси, котрі нерідко суперечать інтересам компанії, та може перешкоджати гармонізації інтересів компанії і працівників.

У сучасній економічній літературі корпорація розглядається як загальна економічна система, що має чималий потенціал внутрішньої структуризації, результатами якої стають субординовані системні утворення різного призначення: продуктові, інвестиційні, маркетингові, інформаційні, інноваційні.

Виходячи з чинного правового визначення та основних наукових положень, можна виокремити такі ознаки корпорацій як юридичних осіб корпоративного типу: 1) об’єднання майна засновників у разі створення юридичної особи; 2) наявність статутного (складеного) капіталу; 3) право власності юридичної особи на майно, передане засновниками як внесок до статутного (складеного) капіталу; 4) власність, відокремлена від управління; 5) частка учасника, визначена в статутному (складеному) капіталі (майні), котра надає йому корпоративні права; 6) участь учасника такої організації в управлінні нею на основі корпоративних прав; 7) участь засновників (учасників) у розподілі доходів юридичної особи та ризиків у межах внеску, якщо вищий ступінь ризиків не передбачений законом чи установчими документами; 8) обмежена відповідальність; 9) управління здійснюється відповідними органами з чіткою структурою й повноваженнями; 10) соціальний інститут.

Поділ функцій володіння та контролю діяльності корпорації не створював би жодних серйозних проблем, якби інтереси власників і менеджерів повністю збігалися. Однак є всі підстави припускати, що вони розходяться. Приміром, менеджери відчувають вплив цілої низки чинників, таких як розмір корпорації або влада й престиж, що пов’язані з їхнім становищем, котрі безпосередньо не стосуються інтересів акціонерів та можуть спонукати менеджерів приймати рішення, що не тільки не відповідатимуть інтересам акціонерів, а й завдаватимуть їм шкоди.

Акціонери як група прагнуть здійснювати нагляд за управлінням корпорацією. Коли їх чимало, в окремих членів групи немає бажання приділяти нагляду багато часу і зусиль, адже ніхто не хоче брати клопіт управління на себе, тоді як вигода рівномірно розподіляється між усіма.

Виокремимо переваги й недоліки, притаманні корпорації (рисунок). Оскільки вона є колективним утворенням, має статус юридичної особи, створена об'єднанням капіталів (добровільних внесків) та здійснює будь-яку соціально корисну діяльність, можна виокремити такі її ознаки:

- асоціація, об'єднання осіб, організований колектив, підпорядкований груповим інтересам;
- об'єднання капіталів (вкладів), розмір яких може бути чітко визначений;
- різноманітні сфери діяльності (виробництво, фінанси, торгівля тощо);
- статус юридичної особи, підтверджений фактом реєстрації в державному органі.

Сучасний етап розвитку світового господарства, спрямований на створення глобальної економіки, здатної працювати як єдина система в масштабі всієї планети, характеризується стрімким розвитком процесів транснаціоналізації. Ми схильні вважати, що транснаціоналізація – це процес поси-

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • Акціонерний капітал сприяє встановленню гнучкої системи виробничо-господарських зв'язків, опосередкованих перехресним або ланцюговим володінням акціями. • Легкість переорієнтації програми з одного виду діяльності на інший завдяки можливості використання грошового ринку та ринку капіталів. • Оперативна мобілізація великих інвестицій та регулярне одержання доходу у формі простих і кумулятивних дивідендів на акції. • Використання наукових методів управління та залучення професійних менеджерів. • Роздержавлення власності підприємств будь-яких розмірів, перетворення найманих працівників на власників певної частки майна підприємства шляхом акціонування. • Формування середнього класу власників (завдяки створенню акціонерної власності), що є основою ринкової системи. • Можливість мобілізувати значні кошти шляхом емісії та реалізації акцій. • Покладання відповідальності на акціонера лише в межах вкладеного ним капіталу. • Забезпечення швидкої передачі окремих інтересів власності, оскільки акції можна легко продати іншим особам. • Публічна інформація про емітента може бути своєрідною рекламою продукції акціонерного товариства, що сприятиме збільшенню обсягів реалізованої продукції (виконання робіт, надання послуг) 	<ul style="list-style-type: none"> • Більша регламентованість із боку держави. • Затрати праці, часу й коштів, пов'язані зі складанням необхідних документів і реєстрацією корпорації. • Високі подвійні податки на одиницю прибутку: спочатку оподатковується прибуток корпорації, а потім дивіденди акціонерів при їх виплаті. • Відкриті акціонерні товариства повинні дотримуватись певних правил, встановлених державою, та публікувати інформацію про свій фінансовий стан і укладені угоди. • Вимога оприлюднювати фінансову інформацію робить корпорацію більш чутливою до конкуренції та полегшує завдання тим, хто має намір її поглинути. • Чималі організаційно-економічні труднощі при реєстрації фірми

Рисунок. Переваги та недоліки корпоративних структур

Складено автором.

лення світової інтеграції в результаті глобальних операцій транснаціональних корпорацій (ТНК), за котрої велика частина виробництва, споживання, експорту, імпорту й доходу країни залежить від міжнародних центрів за межами держави. Нездатність країн, які мають значні запаси факторів виробництва, ефективно їх використовувати у зв'язку з дефіцитом капіталу обумовлює можливість його переливу з країн, де його надлишок, за допомогою прямих іноземних інвестицій. Цей процес виступає об'єктивною передумовою транснаціоналізації виробництва. Остання помітно посилює взаємозалежність країн у глобалізованій економіці через вплив на виробництво товарів і послуг, використання робочої сили, інвестицій, технологій, їх поширення між країнами та стимулюється потребою в зниженні ризиків, бажанням наблизити виробництво до перспективних ринків збуту, раціоналізувати оподаткування й митні платежі для ТНК.

ТНК – це складні соціально-економічні системи, що поєднують науково-технологічні, торгово-сервісні, фінансові, керуючі, виробничі структури, чия активність як лідерів світової економіки має глобальний масштаб. На нашу думку, під цим поняттям слід розуміти сучасну форму міжнародної корпорації, котра володіє зарубіжними активами, отриманими на основі ПІІ, проводить спільну політику контролю закордонних комплексів виробництва й розподілу продукції з єдиного центру материнської компанії в країні базування, функціонує на принципах корпоративної власності та істотно впливає на визначену економічну сферу принаймні декількох країн світу.

Основними характерними рисами ТНК є:

- виробництво або надання послуги щонайменше в шести країнах;
- мінімум 25 % зайнятих іноземних працівників та принаймні чверть капіталовкладень за кордоном у структурі активів;
- річний обіг щонайменше 1 млрд дол. США;
- обсяг реалізації товарів за межами головної (материнської) компанії мінімум 20 %;
- єдина стратегія управління розвитком національних підприємств, що входять до організаційної структури ТНК.

Отже, ТНК чинять на національні економіки не лише негативний, а й позитивний вплив. Їх діяльність, конкуренція між собою та застосування різноманітних стратегій, зокрема злиття й поглинання, зумовлює зміни геоекономічної ситуації у світі. З огляду на процес транснаціоналізації, сучасні ТНК є скоріше суб'єктом глобального економічного середовища, ніж національної належності.

Причини становлення та розвитку ТНК дуже різноманітні, але всі певною мірою пов'язані з недосконалою конкуренцією, бар'єрами на шляху розвитку міжнародної торгівлі, валютним контролем, великими транспортними витратами, відмінностями в податковому законодавстві різних країн.

Перші прообрази ТНК з'явилися в XVI–XVII ст., із початком колоніального освоєння Нового Світу. Наприклад, серед засновників Британської Ост-Індської компанії, що утворена в 1600 р. для "освоєння" багатств Індії та

діяла до 1858 р., разом із англійськими комерсантами були голландські купці й німецькі банкіри. Подібні колоніальні компанії займалися виключно торгівлею, а не організацією виробництва, тому не відігравали вирішальної ролі в розвитку системи господарювання. Вони вважаються лише попередниками “справжніх” ТНК, котрі з’явилися наприкінці XIX ст., коли на зміну вільній конкуренції прийшов активний розвиток великих компаній-монополій, що стали масово вивозити капітал.

У фаховій літературі зазвичай виокремлюється п’ять поколінь ТНК (таблиця). П’яте покоління формується з початку XXI ст. в умовах прискорення процесів економічної інтеграції. Спираючись на сучасну науку й інноваційний бізнес, ТНК п’ятого покоління виступають головними генераторами та поширювачами наукових ідей і концепцій. Основна особливість розвитку ТНК полягає у створенні мереж виробництва й реалізації глобального масштабу. Число зарубіжних філій ТНК зростає набагато швидше, ніж самих ТНК. Ключову роль у виборі місць для створення дочірніх фірм відіграє аналіз виробничих витрат, які нерідко менші в країнах, що розвиваються; продається ж продукція там, де на неї вищий попит, переважно в розвинутих країнах. На цьому етапі ТНК, дбаючи про власні, приватні економічні інтереси, разом являють собою синтез як субнаціональних, так і наднаціональних прагнень, котрі посилюються величезним фінансовим капіталом та тяжіють до вигідного для себе використання не тільки державного апарату окремих країн, а й суб’єктів інтересів внутрішніх корпорацій. Зазначене є основною суперечністю між ТНК і певною країною, має діалектичний характер та набуває різноманітних форм – від відкритого протистояння до цілком конструктивного й взаємовигідного співробітництва.

Сьогодні роль ТНК у світі посилюється, послаблюючи позиції національних економік, призводячи до суперечності між їхніми інтересами, що

Таблиця. Історичні етапи розвитку транснаціональних корпорацій

Покоління ТНК	Період розвитку	Особливості розвитку
Перше	Кінець XIX ст. – 1914 р., тобто початок Першої світової війни	Видобуток сировини в колоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки та її переробка в метрополіях
Друге	1918–1939 рр., між Першою та Другою світовими війнами	Виробництво військової техніки
Третє	1945–1960 рр., після закінчення Другої світової війни та розпаду колоніальної системи	Посилення впливу зарубіжних виробничих підрозділів як у країнах, що розвиваються, так і в розвинутих країнах
Четверте	3 1970–1980-х років до початку XXI ст.	Концентрація виробництва й капіталу в ТНК – лідерах у сфері великого міжнародного бізнесу
П’яте	3 початку XXI ст.	Створення мереж виробництва та реалізації глобального масштабу

Складено автором.

може негативно впливати на економічний стан останніх. Саме тому постає потреба в регулюванні діяльності ТНК.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. Поява корпорацій є результатом тривалого процесу розвитку і трансформації ринкових відносин та форм власності. Можливості цього економічного інституту централізувати чималі капітальні ресурси для фінансування великих підприємницьких проектів зробили цю форму власності найпоширенішою у світі та забезпечили їй широкі перспективи подальшого функціонування, розвитку, вдосконалення й трансформації. Як продукт глобалізації, ТНК є компонентом світової економіки, котрий підпорядковується її законам розвитку та справляє зворотний вплив на неї. Такий взаємозв'язок ТНК і глобалізації підтверджується дослідженням етапів їх еволюції.

Список використаних джерел

1. Berle A., Jr., Means G. C. The modern corporation and private property. N. Y. : The Mac Millan Company, 1932. 60 p.
2. Бригхем Ю., Эрхардт М. Финансовый менеджмент : учеб. пособ. Спб : Питер, 2007. 960 с.
3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. Вебер М. Избранные произведения / пер. с нем. ; под ред. Ю. Н. Давыдова. М. : Прогресс, 1990. С. 44–271.
4. Wood W. A. Modern Business Corporations. The Organization and Management of Private Corporations. Indianapolis : The Bobbs-Merrill Company, 1906. 600 p.
5. Commons J. Institutional economics. *American Economic Review*. 1931. Vol. 21. P. 648–657.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. М. : Прогресс, 1978. 494 с.
7. Mill J. S. Principles of political economy with some applications to social philosophy. N. Y. : Penguin Books, 2007.
8. Смит А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ : Port-Royal, 2001. 593 с.
9. Truitt W. B. The Corporation. N. Y. : Greenwood Press, 2006. 278 p.
10. Гильфердинг Р. Финансовый капитал. Новейшая фаза в развитии капитализма / пер. с нем. И. Степанова. 6-е изд., стереотип. М.-Л. : Гос. соц.-экон. изд-во, 1931. 460 с.
11. Coase R. H. The Nature of the Firm. *Economica. New Series*. 1937. Vol. 4. No. 16. P. 386–405.

References

1. Berle, A., Jr., Means, G. C. (1932). *The modern corporation and private property*. New York: The Mac Millan Company.
2. Brighem, Yu., Erhardt, M. (2007). *Financial management*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
3. Weber, M. (1990). *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. Moscow: Progress [in Russian].
4. Wood, W. A. (1906). *Modern Business Corporations. The Organization and Management of Private Corporations*. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.
5. Commons, J. (1931). Institutional economics. *American Economic Review*, 21, 648–657.
6. Keynes, J. M. (1978). *General theory of employment, interest and money*. Moscow: Progress [in Russian].

7. Mill, J. S. (2007). *Principles of political economy with some applications to social philosophy*. New York: Penguin Books.
8. Smith, A. (2001). *The wealth of nations. Inquiry in to the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
9. Truitt, W. B. (2006). *The Corporation*. New York: Greenwood Press.
10. Gilferding, R. (1931). *Financial capital. The newest phase in the development of capitalism*. Moscow, Leningrad: Gosudarstvennoe sotsialno-ekonomicheskoe izdatelstvo [in Russian].
11. Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica. New Series*, Vol. 4, No. 16, 386–405.